La falsa Tiçona, el fals Don Pelai

Autor: Francisco Javier Herrero
Data de publicació: 10-03-2018

“Els governants i les elits han usat molts recursos al llarg de la història per modificar l'imaginari històric de societats senceres i ens han portat a un coneixement erroni del passat.” Article d'en Francisco Javier Herrero al blog "Historias" de El País del 9 de gener del 2014.

Fixin-se en el quadre de Velázquez que obre aquest post. Tots nosaltres el reconeixem i l'hem vist almenys alguna vegada als nostres llibres escolars, La rendició de Breda, pintat en 1635, i sabem que narra una victòria militar dels Terços de Flandes enfront dels holandesos, que no acataven la sobirania dels Habsburg espanyols. Podríem dir que aquesta obra del pintor sevillà s'ha gravat a la nostra memòria per recordar aquest esdeveniment històric, però a pesar de la seva aparença realista, no narra el que va ocórrer en aquell moment. L'acte de lliurament de la clau de la ciutat per Justí de Nassau a Ambrosi Spinola mai no va tenir lloc i, arran d'un acord mútuament favorable, les tropes holandeses van abandonar Breda. De setge n'hi va haver, però no hi va haver cap batalla memorable i, per tant, no es produí aquest homenatge cavallerós als derrotats. Si a més d'això, hi afegim que els terços que van prendre part en aquella acció militar estaven formats majoritàriament per estrangers, què va ocórrer en aquella capitulació? La Cort espanyola va encarregar a Velázquez la pintura amb la intenció d'engrandir la victòria de Breda i donar-li una pàtina de glòria, un episodi que malgrat tenir una gran importància per a la guerra a Flandes, no fou una gesta heroica. Aquest és un dels recursos que els governants i les elits han tingut al llarg de la història per modificar l'imaginari històric de societats senceres i ens han portat a un coneixement erroni del passat tal com ens explica Miguel-Anxo Murado a La invención del pasado, publicat per Debate.

La Rendició de Breda de Velázquez

L’arqueòleg i periodista gallec, col·laborador habitual de la BBC i The Guardian, ha escrit llibres com Otra idea de

Galicia, assaig on recull una sèrie de moments de la nostra història per demostrar que no podem defensar les decisions del present amb arguments del passat per la senzilla raó que la història no pot proporcionar-nos cap certesa perquè les seves bases són massa febles i inestables. Tenint en compte que la ideologia és l'element de distorsió més fàcil de detectar i, per tant, de corregir, Murado prefereix atreure la nostra atenció cap a altres factors menys obvis però molt més decisius a l'hora de deformar la nostra consciència històrica. La finalitat de la invenció del passat seria, segons l'autor, que el lector d'història adoptés una actitud escèptica per mirar de conèixer el que ha ocorregut, perquè la història no pot tenir el caràcter probatori que hom li atribueix.

Si una de les bases de la investigació històrica és l'anàlisi rigorosa de la documentació, en aquest país aquesta tasca es converteix pràcticament en impossible quan es tracta de conèixer alguns períodes concrets, com per exemple el sorgiment del Regne d'Astúries, mite fundacional d'Espanya segons la història convencional, després de la invasió musulmana de 711 (un altre assumpte que es tracta en el llibre). Murado presenta un panorama desolador per a un historiador interessat en el passat d'Astúries, ja que el problema no és només l'absència de documents contemporanis que ens transmetin informació, sinó que els que existeixen són molt posteriors i falsos gairebé en la seva totalitat. Això és degut a la tasca del bisbe Pelai d'Oviedo, que en el segle XII es va dedicar a manipular o inventar tot un corpus documental relacionat amb la monarquia asturiana. Les raons que tenia el bisbe per dur a terme aquesta tasca sembla que eren més d'índole material que espiritual i estaven relacionades amb l'impuls de la seva flamant seu episcopal.

Haver de treballar sobre documents falsificats és delicat però es pot pujar un esglaó en la dificultat si el terreny per on ens movem és ja el de la pura invenció. Això és el que l'autor defineix com la 'construcció de la història', la qual il·lustra tot abordant el cas de Castella i la seva imatge històrica. A finals del segle XII, el regne castellà ostentava un poder polític a la Península que, per als seus monarques, no lligava amb el passat que se li atribuïa de comtat irrellevant i fronterer. És per això que la monarquia castellana va encarregar a l'arquebisbe Ximénez de Rada la missió que promogués una versió dels orígens de Castella com a regne antic i gloriós. La seva obra màxima serà De Rebus Hispaniae, on aquest bisbe fa una reelaboració de tot el relat històric que ateny la dinastia castellana, i no la lleonesa, la legitimitat de la seva descendència de la mateixa monarquia goda i hi afegeix algunes llegendes sobre una Castella remotament independent. Tal com ocorre amb el cas asturià, aquí Ximénez de Rada té motius personals importants per crear aquesta imatge del regne castellà com a lícit continuador de la monarquia visigoda, ja que el papat ha de dirimir quina serà la diòcesi beneficiada a Espanya i el nostre arquebisbe defensa la candidatura de Toledo, l'antiga capital del regne visigot.

Dintre d'aquest procés de 'construcció del passat' al llarg del segle XIX i tractant d'adaptar les visions d'Espanya que es van forjar amb les cròniques alfonsines o les de Florián d'Ocampo i Juan de Mariana, especialment les d'aquest últim, apareixen les històries nacionals, el màxim exponent de les quals serà Modesto Lafuente i la seva Historia General de España. L'objectiu de Lafuente i de tota una plèiade d'intel·lectuals era plantejar el relat històric en els termes de la identitat nacional espanyola, parant atenció que allò castellà fos el component essencial d'aquesta identitat. José Álvarez Junco ens descriu en la seva gran obra Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX l'esquema dominant d'aquestes narracions: paradís (Espanya aïllada, feliç i independent), caiguda ("pèrdues d'Espanya sota Roma, els musulmans, etc.") i redempció (Espanya recupera amb el règim liberal les llibertats perdudes). Però caldrà esperar Menéndez Pidal, primus inter pares dels intel·lectuals nacionalistes liberals perquè la concepció castellanocèntrica es converteixi finalment en la idea històrica d'Espanya. Menéndez Pidal pensava que el millor fil conductor de la seva teoria, bussejant en els elements essencials que conformen aquest esperit del poble o Volksgeist espanyol, era la llengua i va decidir basar-lo sobre el Poema de Mío Cid amb tot el seu projecte històric. Com recorda Murado, Pidal va emprar una obra d'art literària com un document per a la investigació i similar a una crònica periodística. Tot i que la historiografia científica s'ha anat obrint camí des dels anys 70 del segle passat i les contradiccions d'aquest discurs són evidents, el prestigi de Pidal és tan fort que la seva idea d'Espanya segueix dominant l'imaginari col·lectiu.

La importància d'una visió històrica que legitimi el règim polític que s'assenta en el poder ha fet que es fomentin iniciatives culturals com el gènere de la pintura històrica (durant el segle XIX), les troballes arqueològiques, la tinença d'objectes històrics als museus, la gestió dels llocs que evoquen la memòria col·lectiva (cases natals, espais protegits, etc.), amb el propòsit que el missatge que ens transmeten concordi amb la idea històrica d'Espanya que aquests règims han propugnat. Les pintures traduïen al llenguatge plàstic "veritats" de la història, mentre que els objectes conservats als museus ens permetien palpar aquest passat per recordar-lo, però d'acord a una visió que molt freqüentment arriba distorsionada. El problema es fa més gran si parlem de falsificacions, i Murado ens exposa un exemple recent que molts recordaran i que té a veure un altre cop amb la figura del Cid, en aquest cas amb la Tisó, la seva famosa espasa. En aquesta qüestió es barregen aspectes diversos com el context neonacionalista de l'època de l'expresident Aznar, les alegries pressupostàries d'un moment econòmic puixant, l'atracció quasi irracional d'un objecte mitificat i els interessos de polítics locals mediocres. El desembre de 2002 la Tisó fou declarada Bé d'Interès Cultural, després que la Universitat Complutense de Madrid emetés un informe sobre la seva autenticitat. No van valer

quatre estudis successius d'experts que determinaven categòricament que no era l'espasa del Cid. En 2007 la Junta de Castells i Lleó va pagar 1,6 milions d'euros al marqués de Falcés per una espasa el valor de la qual els experts abans citats havien taxat en uns sis o set mil euros.

Aquests són només alguns dels exemples que Miguel-Anxo Murado tracta en el seu interessantíssim assaig, on acaba demanant-se si la història serveix per a alguna cosa. Julián Casanova citava en un article recent com entenia Lord Acton (1834-1902) la bona història en adreçar-se als seus col·laboradors a la Cambridge Modern History, "el nostre Waterloo s'ha d'escriure de tal manera que satisfaci al mateix temps francesos, anglesos, alemanys i holandesos". Ja sigui a través de l'educació o a través de la cultura commemorativa de valors compartits, ¿podrem tenir en el futur una noció de la història d'Espanya més propera a la veritat que a la ficció i que satisfaci a la par catalans, andalusos, bascos, gallecs i castellans?

http://blogs.elpais.com/historias/2014/01/espa%C3%B1a-sin-tizona-y-don-pelayo.html

9 de gener del 2014
F. Javier Herrero